

17. mai 1974, ved Eidsvollsbbygningen.

(Manuskript).

Folkestyret har dype røtter i vårt folks liv og historie. Det er 160 år siden grunnloven ble ferdig i Riksforsamlingen på Eidsvoll. Men denne knyttet seg til tradisjoner som gikk tilbake til sagatiden, da bøndene møtte på tinget, vedtok lover og felte dommer.

Utviklingen av det representative demokrati er en lang historie om kamp mot nedarvede privilegier i samfunnet, kamp mot de mange særfordeler som enkelte utvalgte grupper forbeholdt seg selv alene. I moderne tid betyr demokratiet at vi godtar solidariteten mellom menneskene - at vi føler ansvar for hverandres liv og trygghet.

Formene for demokratiet tok gjennom tiden preg ikke bare av det som skjedde her hjemme. Nordmennene har siden sagatiden vært utadvendte og har hentet både varer og ideer fra mange land, særlig i Europa. Derfra har vi fått rike impulser til et samfunn basert på rettferd og velferd, slik vi gjerne nå ser vårt land på grunnlovsdagen. I samarbeid med andre demokratiske nasjoner skal vi styrke folkestyret i mange land og sørge for at det blir rotfestet i vårt hverdagsliv.

Demokratisk styre slik vi kjenner det, er historisk et nokså nytt fenomen, og det er få land i verden hvor det har slått sikker rot. I mange land er grunnleggende prinsipper om frihet, rettsikkerhet, rettferd og likestilling stadig bare fjerne framtidsdrømmer.

Det som i den seneste tiden har skjedd i Portugal gir håp om at det portugisiske folk har gitt seg på veg ut av fortidens rettsløse privilegiesamfunn. Mens Hellas stadig er oss en bitter påminnelse om et folk som er tatt fra den lille grad av rettsikkerhet og frihet de en tid hadde kjempet seg til.

F.N.'s menneskerettserklæring er 25 år gammel. Dens proklamasjon om at "Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter" - er likevel en fjern drøm for det store flertall av folk rundt i verden.

For 160 år siden var vår nye grunnlov utfordrende radikal for sin tid. Den gjorde slutt på en god del arvelige privilegier. Grunnloven gjorde slutt på den enevelldige kongemakt. Fyrstenes suverenitet ble avløst av spirene til en folkets suverenitet. Det vi hadde av adel, ble avskaffet.

Datidens økonomiske monopoler ble avskaffet, og samme vegen gikk det med de store brukseieres særrettigheter til eiendom og næringsdrift.

Grunnloven skapte en klarere rettsikkerhet ved opprettelsen av uavhengige domstoler. De første skritt ble tatt til et representativt demokrati ved opprettelsen av en nasjonalforsamling - Stortinget - valgt av folket.

Det gikk en bølge over landet som førte med seg grunnloven, selvstendigjørelsen fra det danske eneveldet og det begynnende folkestyre. Dette var resultatet av et samspill av krefter innenfor og utenfor vårt land. Ideene var inspirert av den store franske revolusjon og av den amerikanske uavhengighetserklæringen. Der fant en tankene om maktfordelingen mellom den lovgivende, utøvende og dømmende makt, mellom Stortinget, Kongen - Regjeringen og domstolene. Det var det miljø i Norge som hadde nære kontakter med det politiske og økonomiske liv i Europa som plantet disse ideene om på norsk grunn.

Dessuten kom den gang stormaktenes spill ute i Europa til å gi oss foranledningen til og mulighetene for å begynne en ny utviklingslinje i Norges historie. En periode med kriger brøt opp det tidligere stormaktsmønster og landenes tilknytning til hverandre. For Norge gjaldt det tilknytningen til Danmark og Sverige, og Nordens forhold til det øvrige Europa, som også denne gang skulle få stor betydning for landenes indre utvikling. I 1814 kom vi forholdsvis heldig ut av dette spill. Vi har senere gjennomlevd tider da spillet mellom de store makter brutalt feide det europeiske demokrati til side.

Som verden er, kan det representative demokrati, rettsikkerhet og velferd ikke trygges i det enkelte lille land alene. Folkestyrets levedyktighet og

livsvilkår er avhengig av utviklingen i de demokratier som omgir oss. Landene eksporterer økonomiske, politiske og kulturelle impulser til hverandre. For å verne om og bygge ut grunnlaget for vårt eget demokrati, må vi arbeide for å ordne nasjonenes forbindelser med hverandre gjennom internasjonale rettsregler og felles organer. Det mellomfolkelige samarbeid som bygger på felles ansvar, likestilling og rettferd mellom folkene, er kommet lengst mellom nasjoner som bygger på de samme grunnideer i sine indre samfunnsformer.

Den riksforsamling som møtte i Eidsvollsbygningen, fant grunnloven revolusjonær. Den var et opprør mot fyrstenes nedarvede rett til å råde over menneskene, eiendom og land. Når vi i dag leser grunnloven, synes vi ikke engang den er radikal. Tatt bokstavelig er den delvis reaksjonær. Den ga i 1814 ikke de store folkegrupper noe de skulle ha sagt. Rett nok fikk vi en nasjonalforsamling - Stortinget. Men bare et lite fåtall var med i valget av de menn som skulle sitte der. Stemmeretten var bare for overklassen, borgerskapet og de som hadde eiendom. Dette gjaldt bare 20 % av menn over 25 år. Retten til å ta del i styre og stell gjaldt bare menn, både de som valgte og de som ble valgt og de som regjerte. Det tok like innpå 100 år før kvinnene fikk stemmerett.

Fyrstenes enevælde var opphørt. Men fremdeles hadde de reell makt. Og den makt de ga fra seg,

nådde ikke bredt ut. Den ble hos embetsverket, godseierne, de som hadde formuer og utdanning.

Grunnloven var egentlig et hastverksarbeid. Den ble til på én måned, og av denne tiden tok komitéarbeidet 10-11 dager, mens den samlede Riksforsamling brukte 7 dager på behandlingen av det fremlagte utkast til den ferdige lov lå på bordet. Og loven ble noe radikalisert i løpet av denne prosessen.

Men selv om Grunnloven for ettertiden kunne fortone seg som et uferdig produkt, inneholdt den grunnleggende verdier. Den ga grunnlaget for en stadig videreføring av demokratiet. Hovedideen - folkets rett til å styre seg selv - ble etterhvert konkretisert i praktiske, politiske tiltak på de mange områder av samfunnslivet.

Først den endelige kamp mot kongemakt og embetsvelde, som ble sett på som en nasjonal frigjøring. Det prinsipp ble innført at regjeringen til enhver tid skulle stå til ansvar for Stortinget.

Stadig større grupper kjempet seg til politiske rettigheter. Det gjaldt bondebevegelsen i det nittende hundreåret, og arbeiderbevegelsen i det tjuende hundreåret, og det gjaldt kvinnenes strid. Stemmeretten ble etterhvert utvidet til å gjelde alle, fattig og rik, kvinne og mann.

De store folkegrupper kjempet seg til organisasjonsrett og streikerett. Det ble skapt ordnede avtaleforhold i arbeidslivet. Loven beskyttet

barna i forhold til arbeidslivet. Stadig bedre utdanning ble gjort mulig.

Store sosiale og økonomiske omveltninger fulgte med utbyggingen av det moderne industri-samfunnet. Arbeiderne kjempet seg til retten til arbeid og retten til å eie egen bolig. Med styrke føres kravet fram om å få de økonomiske krefter under demokratisk kontroll. Samfunnet må formes og ledes i tillit til at menneskene i fellesskap kan ta hånd om livsvilkår og trygghet. Alle mennesker skal være trygget også under sykdom og alderdom.

På vår tids program står nye tiltak for likestilling og likeverd i alle samfunnsforhold. Det skal gjelde i familien, i skole og utdanning, i lokalsamfunnet, i bomiljøet og i hverdagens arbeidsmiljø.

Vår Grunnlov av 1814 var ikke et resultat av erfaringer fra praktisk, politisk arbeid. Den ble ikke til i brytninger mellom kongemakt og folke-makt eller i makt- og interessebrytninger mellom de sosiale grupper i folket. Eidsvollsforsamlingen bestod stort sett av folk uten politisk erfaring og uten innsikt i det å styre et land. Grunnloven ble til som et teoretisk byggverk, grunnlagt på en statsrettslig idéverden og med et visst forbilde fra forfatninger i andre land der de samme ideer hadde fått innpass. Eidsvollsforsamlingens vilje var at den politiske virkelighet skulle forme seg

etter det ideologiske byggverk. I stor grad fikk Forsamlingen sin vilje gjennom. Men på visse punkter kom den politiske virkelighet etter 1814 til å gå Eidsvollsforsamlingens vilje imot.

I vår moderne verden må et levende demokrati være et samspill mellom idéer og virkelighet. Bare da kan demokratiet fornye seg selv. Politisk virksomhet må være noe mer enn å ha meninger, uttrykke oppfatninger og øve kritikk om forhold i samfunnet. Politisk virksomhet er noe mer enn en diskusjon i peiskroken om ideologiske temaer. Standpunkter forplikter til aktivt engasjement, til handling i konkrete forhold. Og da må meninger være grunnlagt på kunnskaper og innsikt i hvordan samfunnet virker, og på viljen til å ta konsekvensene av sine handlinger. Vårt system skal være det opplyste folkestyre.

Grunnloven ble til i en europeisk brytningstid. Også i våre dager er verden inne i dyptgående brytninger og forandringer. Demokratiet i den vestlige verden er inne i en vanskelig periode. Fra de fleste land meldes om politisk oppløsning, ustabilitet og tillitskrise mellom velgere og partiene. Det uttrykkes misnøye med de samfunnsforhold vi har. Men enhver forandring av bestående forhold støter også på protestbevegelser av ulike slag. Misnøyen med vårt demokrati får en del mennesker til å flykte inn i politiske ideologier som ligger fjernt fra de samfunnsformer vi er fortrolig med. Enkelte

drømmer seg tilbake til fortidens enkle livsformer. De glemmer å ta med i bildet den nød, fattigdom og det harde slit som knytter seg til disse livsformer. Reaksjonære strømninger går løs på krav til felles innsats og solidaritet som er en del av velferdssamfunnet. Men alle vil selv ha del i velferdssamfunnets trygghet. Folks forventninger skrues høyere enn det som lar seg realisere. Samfunnssystemet er for mange blitt for innviklet; det er vanskelig å få oversyn over avhengigheten mellom de sosiale grupperes virksomhet og følgene av den enkelte gruppes ønsker, krav og forventninger. Den demokratiske styreform er sårbar, fordi det synes lettere å vinne oppslutning om kritikk, misnøye og motstand enn det er å vinne tilslutning til konkrete forslag om tiltak og forandringer.

For det norske folk er grunnlovens styreform en mulighet som det er opp til oss selv å bruke. Dette har bud til de enkelte folkegrupper, men også til den enkelte kvinne og mann. I et land med lang demokratisk tradisjon og med alminnelig stemmerett er det ytterst ute de enkelte mennesker som avgjør om vårt politiske styre i framtiden skal bli det opplyste folkestyre. De politiske partier og maktgrupper er summen av millioner menneskers holdninger og handlinger. Der ligger muligheten og der ligger ansvaret. Grunnloven kan ikke gi et folk et vern mot seg selv. Men på grunnlovens basis

er det skapt et samfunn som vi kan verne og videreføre, bevare og forandre.

Det er vårt ansvar overfor vår demokratiske tradisjon i 160 år, en av de mest solide i verden.